

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

in dit boek. Zo draait Green de bekende lacaniaanse stelling (‘het onbewuste is gestructureerd als een taal’) liever om. Het leverde hem de blijvende vijandschap van lacaniaanse gemeenschappen op. Dit werd onlangs gedemonstreerd in recensies in dit tijdschrift waarin publicaties van Green door Nicole Vliegen en door Jos de Kroon werden gedesavoueerd.

Heftig kritiseert Green, in Egypte geboren, in Parijs opgeleid en als biologisch psychiater begonnen (Kohon 2001), het definiëren van psychische functies op grond van symptomen ten behoeve van een semi-geprotocoliseerde vorm van behandeling, waarmee men zich het zorgvuldig observeren en nadenken kan besparen. Er zijn in dit boek veel fundamentele en klinische inzichten te vinden bijvoorbeeld over de stabiele instabiliteit bij de borderlinestoornis (Green 1986), die hij meer verwant ziet aan een niet-geseksualiseerde hysterie dan aan de psychose. Er zijn de afgelopen decennia weinig analytische denkers geweest die ons zo dwingend en diepgravend op onderliggende vragen van het vak hebben gedrukt als hij (Green 1999b).

Bij dit alles vertrekt Green consequent vanuit een eigen epistemologie. Het vereist van de lezer enige vasthoudendheid hem bij zijn theoretische inzetten op de voet te volgen. Maar is niet iedere clinicus of practicus zonder een theorie, zoals Leonardo da Vinci het stelde, als een zeiler op hoge zee zonder kompas?

Tijdens de psychologiestudie spoorde men ons aan Russisch te leren om de functieleertheorieën van Luria en Vigotsky beter te begrijpen. Zoiets speelt er ook bij het lezen van Green in deze zeer zorgvuldige Engelse vertaling. Deze lijdt mijns inziens aan de drang tot het perfect letterlijk willen vertalen, waardoor ik de oorspronkelijke Franse teksten meestal beter en sneller te begrijpen vond.

Literatuur

BION, W. (1963). *Elements of psycho-analysis*. Londen: Heinemann. Herdruk, Londen:

Karnac Books, 1984.

FREUD, S. (1950 [1895]). Ontwerp van een psychologie. *Werken 1* (p. 308-407). Amsterdam: Boom.

GREEN, A. (1986). *On private madness*. Londen: Hogarth.

GREEN, A. (1999a). *The work of the negative*. Londen: Free Association Books.

GREEN, A. (1999b). *The fabric of affect in the psychoanalytic discourse*. Londen: Routledge.

GREEN, A. (2001). *Life narcissism, death narcissism*. Londen: Free Association Books.

KOHON, G. (red.) (1999). *The dead mother*. Londen: Routledge.

KROON, J. DE (2005). Bespreking van A. Green, ‘Key ideas for a contemporary psychoanalysis’. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 291-293.

VLIEGEN, N. (2005). Bespreking van A. Green ‘Play and reflection’. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 222-223.

WINNICOTT, D. (1971). The use of an object and relating through identifications. In *Playing and reality* (p. 86-94). Londen: Tavistock.

De grondslag voor een nieuwe psychoanalytische theorie?

Bespreking van

Antonio Imbasciati (2006). *Constructing a mind — A new base for psychoanalytic theory*. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 1 58391 767 1, 296 pp., £ 34,95

PIETER NIERS

Constructing a mind is het resultaat van een reeds in 1978 aangevangen theoretische studie met het doel de grondslag te formuleren voor een nieuwe psychoanalytische theorie. De auteur, Antonio Imbasciati, is zowel opleider van de Italiaanse psychoanalytische vereniging als hoogleraar klinische psychologie aan de universiteit van Brescia. Daarom probeerde hij een model te ontwer-

pen dat strookt met de huidige stand van zaken binnen de psychologie en de neuro-psychologie en dat tegelijkertijd stevig verankerd is in de heersende opvattingen binnen de psychoanalyse, met name die van Bion en Klein — een ambitieuze doelstelling. De twee eerste hoofdstukken zijn grotendeels gewijd aan een verantwoording van zijn wetenschapstheoretische positie. Een theorie die *beschrijvend* en/of *interpreterend* is kan weliswaar dienst doen voor de klinische praktijk, maar om aan te sluiten bij hedendaagse aanpalende wetenschappen als de cognitieve psychologie, de neurofysiologie en de neuropsychologie dient een theorie ook *verklarend* te zijn. Imbasciati zet uiteen dat Freud het bestaan van het onbewuste verklarend beschreef in termen van een psychobiologisch drift-energiemodel. Dat correspondeerde met het toen heersende elektrofysiologische ontladingsmodel van de neurofysiologie. In de moderne neurowetenschappen wordt het zenuwstelsel echter gezien als een informatieverwerkend systeem dat in staat is tot zelfmodificatie op grond van informatie en ‘learning from experience’ (Bion 1962). Alleen al omdat het daarmee niet verenigbaar is dient het driftenergiemodel vervangen te worden door een theorie gebaseerd op informatieverwerking. Vanaf het derde hoofdstuk vangt een theoretisch onderzoek aan naar de oorsprong en de ontwikkeling van het psychische, zonder enige adultomorfe vooronderstelling. Dit leidt tot de vraag naar de meest elementaire cognitieve leerprocessen (aanvankelijk uitsluitend bestaand als affecten) die plaatsvinden in het uterine en neonatale leven, door de auteur benoemd als ‘protomentaal’, waarin nog geen sprake is van bewustzijn. Freud stelde cognitie gelijk aan bewustzijn, waardoor zijn ontdekking van onbewuste processen leidde tot de vraag: ‘Vanwaar het onbewuste?’ Vanuit Imbasciati’s vertrekpunt luidt de vraag echter: ‘Vanwaar het bewuste?’ Hoe worden sensorische sporen steeds verder verwerkt tot psychische, uiteindelijk

bewuste ervaringen? Hoe gaat de input in het nog ongevormde organisme over in operationele eenheden die vastgelegd kunnen worden in een geheugen om verdere zelfmodificerende bewerkingen te ondergaan? Hoe gaat het neurologische over in het psychische, in de zin van representatie, bewustzijn, betekenis hebben en geven? Met deze vragen wil de auteur aansluiten bij Bions theorie van de overgang van sensorische (bèta)elementen naar een mentale (alfa)functie.

Hierbij wil hij slechts uitgaan van een in natuurkundige termen beschreven buitenwereld die inwerkt op het nog ongevormde brein (bv. lichtgolven die inwerken op de retinale receptoren en zodoende afferente zenuwactiviteit bewerkstelligen). In minutieus uitgewerkte denkstappen worden achtereenvolgens de protomentale processen beschreven die voorwaarde zijn voor en kunnen leiden tot geheugensporen, en uiteindelijk tot waarneming van een onafhankelijk van het eigen zelf bestaande realiteit — een denkexerctie op een hoog abstractieniveau. Gangbare begrippen als ‘innerlijk object’, ‘stimulus’, ‘representatie’, ‘waarneming’ of ‘leren’ worden eerst ontdaan van de inkleuring/betekenis die zij hebben vanuit een adultomorfe/psychoanalytische opvatting, en moeten opnieuw gedefinieerd worden in de termen van een informatieverwerkingsmodel. De term ‘representatie’ bijvoorbeeld moet niet opgevat worden als een afspiegeling van iets wat hoort tot de orde van de dingen die werkelijk bestaan. En een ‘objectrelatie’ is in dit model niet méér dan de relatie van de pasgeborene met een ‘iets’, waarbij hij een ervaring heeft die leidt tot relevante geheugensporen, maar nog niet kan onderscheiden of dit ‘iets’ zich binnen of buiten bevindt. De strenge soberheid van de grondslagen van dit model wekt bij de lezer nieuwsgierigheid hoe de auteur erin zal slagen het psychische zijn intrede te laten doen in een systeem dat beschreven wordt in termen van reflexmatige zenuwactiviteit. De aanloop tot de ‘geboorte’ van het psychi-

sche wordt door Imbasciati — na grondige uitzuivering van antwoorden die voorbarig zouden zijn — voorbereid door de vraag te stellen naar de allereerste, primaire betekenaars (signifiers) van de representatieve wereld: 'We are thus confronted with the problem of how the first signifiers — that is meaningful sets of traces of inputs, whether external or of bodily origin — are formed' (p. 111). Vervolgens blijkt het echter toch niet mogelijk deze vraag te beantwoorden binnen een informatie-verwerkingstheorie en moet de auteur terugvallen op de hypothese van mechanismen van biologische oorsprong als primaire betekenaars. Hiermee moet hij naar mijn mening een gevoelige stap terug doen in zijn aanvankelijke streven het ontstaan van het psychische binnen het zenuwstelsel verklarend te beschrijven in termen van informatieverwerking. Ik denk dat de auteur hier een belangrijk wetenschapstheoretisch probleem omzeild heeft, en wel de vraag of een oorzakelijke oorsprong van het psychische, alles in aanmerking genomen, gedacht kan worden uit een stimulus-responsmodel of een informatie-verwerkingsmodel.

Wat niet wegneemt dat eenmaal op dit punt aangekomen de lezer een boeiend vervolg te wachten staat, waarin vanuit primaire aannamen van biologische aard (m.n. een aangeboren zuigreflex en een aangeboren reactie op pijn/honger) toegewerkt wordt naar het ontstaan van het eerste interne object: een pijnlijke hongertoestand die als een 'bad object' uitgedreven moet worden. Essentieel in deze zienswijze is dat het zuigen niet in dienst staat van lustbevrediging — een 'good object' — maar van de uitdrijving ('exorcism') van onlust — een 'bad object'. Pas daarna kan een (vooralsnog hallucinatoir) 'good object' ontstaan als deze uitdrijving door de tijdige tussenkomst van de 'werkelijke' voedende borst gepaard raakt aan welbevinden. Zoals men ziet wordt Bion hier op de voet gevolgd, zonder dat de auteur dit overigens expliciet vermeldt. Het lijkt er eerder op dat hij wil

laten uitkomen hoe zijn benadering spontaan leidt naar Bions opvattingen.

Op grond van opeenvolgende niveaus van protomentale operaties wordt vervolgens de dialectiek tussen de inmiddels van elkaar onderscheiden mentale beelden van de 'slechte' en de 'goede' borst uitgewerkt naar de gelijkstellingen 'binnen = goed = zelf' en 'buiten = slecht = niet-zelf'. Hierbij vindt een paradoxale omkering plaats: de eerste 'waarheid' van het slechte en catastrofale gaat over in iets wat altijd buiten (projectie) het zelf wordt gelegd, en dat wat hallucinatoir als goed en altijd beschikbaar wordt ervaren, gaat de kern vormen van het zelf.

Een cruciaal element in de verdere uitwerking is de ontzenuwing van de veronderstelling dat lust door behoeftebevrediging (vgl. Freuds libidotheorie) ten grondslag ligt aan de ontwikkeling van het psychische leven. In Imbasciati's model is lust geen verklaring voor het psychische maar juist datgene wat verklaard moet worden. Hij besluit dan ook, anders dan Freud, tot een 'onlustvermijdingsprincipe' versus een realiteitsprincipe, en dat heeft verreikende implicaties. Verwijzend naar Bion merkt hij op: 'Mental pain is identified as the ultimate, irreducible and uneliminable element of the mind, so that the problem of development becomes that of *containing* it' (p. 127).

De tweede helft van het boek bevat een verhelderende theoretische uiteenzetting over het paranoïde-schizoïde metabolisme, waarin onder meer uiteen wordt gezet hoe de differentiatie tussen hallucinatie en perceptie tot stand komt. Daarna volgt een hoofdstuk over de samenhang tussen de depressieve positie en de functie van het schuldgevoel, dat niet gezien wordt als het gevolg van een overtreding van geïntrojecteerde ouderlijke geboden maar als het signaal van een destructieve aanval op het eigen denken.

Constructing a mind is een zeer waardevolle bijdrage aan het grondslagenonderzoek van de psychoanalytische theorie en het wetenschapstheoretische debat over de weten-

schappelijke status van de psychoanalyse. Het nodigt bovendien uit tot heroriëntatie inzake te vanzelfsprekend geworden en soms gesimplificeerde psychoanalytische noties, vooral die afkomstig uit de scholen van Klein, Bion en Winnicott. Daarmee levert het ook praktiserende analytici en psychotherapeuten belangrijke nieuwe gezichtspunten op voor hun werk.

Voor elk wat wils: van psychoanalyse per telefoon tot de oceaan van het Zijn

Bespreking van

Michael Stadter & David E. Scharff
(red.) (2005). *Dimensions of psychotherapy,
dimensions of experience — Time, space,
number and state of mind.*
Londen / New York: Routledge.
ISBN 978 1 58391 863, 296 pp., £ 29,95

JEF DEHING

In *Dimensions of psychotherapy, dimensions of experience* onderzoeken zestien auteurs, samen met twee redacteurs, de 'dimensies' van de psychotherapie en van de ervaring in het algemeen: tijd, ruimte, getallen en geestestoestand.

Tijd speelt een belangrijke rol in het leven, en natuurlijk ook in de psychotherapie. Volgens Ravenscroft is het onbewuste niet zo 'tijdloos' als Freud beweerde: het zou een ingeboren tijdsgevoel bevatten, dat, zowel bij individuen als groepen, vorm geeft aan de levenscyclus. De auteur schenkt ook aandacht aan fenomenen die verband houden met belangrijke verjaardagen. Soms zijn we ons heel bewust van het voorbijgaan van de (lineaire) tijd, op andere ogenblikken minder. Stadter beschrijft de schommelingen die deze tijdsbeleving kan ondergaan,

in het bijzonder bij traumapatiënten en in de therapeutische sessie. Johnson onderzoekt de 'slechte oneindigheid', een probleem van narcistische patiënten in hun omgaan met tijd. Setton en J. S. Scharff ten slotte tonen het belang aan van tijd — en volhardingsvermogen — in de psychotherapeutische bedrijvigheid.

Ook *ruimte* is essentieel voor het leven, als referentiepunt, als mogelijkheid en als reeel gegeven. Anderson toont hoe sommige patiënten heel expliciet de fysische ruimte van onze spreekkamer gebruiken, als *container* of als transitioneel object. Rovner beschrijft het effect op de therapie van veranderingen in het psychotherapeutische kader, in het bijzonder de verhuizing van de therapeut. Hopper ontwikkelt, als groepstherapeut, een theorie over 'onsamenhangendheid' ('incohesion'), die Bions drie 'basisveronderstellingen' (afhankelijkheid, vechten/ vluchten en 'pairing') zou moeten aanvullen: de samenhang van de groep kan namelijk ook verloren gaan, door 'aggregatie' (de groep wordt dan onsamenvattend als een handvol kiezels) of door 'massificatie' (hysterische idealisering van groep en leider). Zalusky wijdt een hoofdstuk aan het gebruik van de telefoon bij psychotherapie en supervisie, een praktijk die in de eenentwintigste eeuw meer en meer veld wint. In dezelfde lijn onderzoekt D.E. Scharff het gebruik van videoverbinding bij de opleiding in zowel psychoanalytische therapie als babyobservatie. Barbour vraagt zich af welke rol ruimte (en de afbakening ervan) speelt in werkgroepen.

Het derde deel van het boek houdt zich bezig met *getallen*. Poulton gaat ervan uit dat getallen (vooral één, twee en drie) het mogelijk maken om intersubjectiviteit en schizoïde fenomenen beter te begrijpen. Bagnini focust op de supervisiesituatie. 'Twee is goed gezelschap, drie leidt tot paranoïde tendensen', beweert hij. Bollas gaat verder in deze numerologische excursie: een familie bestaat slechtst vanaf het getal vier. D.E. Scharff en Cooper introduceren dan weer dynamische wiskunde: complexe